

חזיר זו לא מילה גסה

בשנים האחרונות המפגש בארץ בין חזירי בר לאדם מתקיים לא רק במרחבי הטבע אלא גם באזורים מיושבים. חזירי הבר הם מהגדולים ביונקי ארצנו והמפגש איתם, בעיקר בשטח עירוני, יוצר לא אחת קונפליקטים עם האדם, אך כדאי לדעת שהם מוגנים על פי חוק ואסור לפגוע בהם.
על חזירי הבר בישראל

כתבו: ד"ר דן מלקינסון ופרץ גלעדי צילם: איל בר טוב

כשמטיילים בשבילי הגולן או הגליל שומעים לעתים רחשים הבוקעים מסבך הצמחייה, מלווים בספק נהמה ספק נחירה, ובעקבותיהם קול שעטה שהולך ומתרחק. לעתים אף אפשר לצפות בחזיר בר בודד או בלהקת חזירים החוצים את הדרך, בדרכם למצוא מחסה בצל או דבר מה לאכול. יחד עם זאת, בשנים האחרונות המפגש בין חזיר הבר לאדם אינו מתקיים רק במרחבים הטבעיים אלא מגיע גם לאזור מחייתו של האדם, והדבר בא לידי ביטוי בדיווחים על פגיעה של חזירי בר בבני אדם. לתדמית השלילית שיש לחזירי הבר תורמת העובדה שהן ביהדות והן באסלאם החזיר נחשב לבעל חיים טמא. עם זאת, חזירי בר מלווים את האדם משחר ההיסטוריה, והם נמנים עם מיני חיות הבר בישראל ולכן מוגנים על פי חוק.

הזכרים שולטים

חזירי הבר (*Sus scrofa*) הם מהגדולים ביונקי ארצנו, לפחות מבחינת המשקל - שיכול להגיע ליותר מ-150 קילוגרם (כך לפחות לפי דיווחי ציידים). הזכרים גדולים יותר מהנקבות; אורך גופם עשוי להגיע ל-180 סנטימטר וגובהם לכמטר אחד. זכרים דומיננטיים מגנים על טריטוריות ששטחן עשוי להגיע ל-20 קילומטר רבוע ואף יותר. לפי מחקרים שהתבצעו במקומות אחרים בעולם, טריטוריית הנקבות קטנה יותר ועשויה לנוע בטווח של חמישה-עשרה קילומטרים רבועים. גודל הטריטוריות משתנה בין העונות וכן בהתאם לתנאי בית הגידול. ככל שהמרחבים עשירים יותר במזון שטח הטריטוריות קטן יותר, ולהפך. הזכרים הדומיננטיים, בעלי הטריטוריה, חיים לבד,

אך שטחיהם יכולו גם טריטוריות של קבוצות נקבות אחת או יותר. בניגוד לזכרים, הנקבות מסתובבות בקבוצות של שלוש-חמש נקבות ומגונות אף הן על מרחב מחייתן. ההמלטה אצל חזירי הבר מתרחשת בעונת האביב. גודל השגר ינוע בין שלושה לשמונה צאצאים וגידול הגורים מתבצע על ידי כל האימהות יחדיו, במעין "פעוטון" משותף. כך אפשר לחזות במראות מרתקים של קבוצות חזירים המונות 30 פרטים ויותר, המשחרות למזון. כדרכו של הטבע, לא כל הצאצאים ישרדו את השנה הראשונה לחייהם. על פי מחקרים שהתבצעו באזורים שונים בעולם, ההסתברות של חזיר בר לשרוד את שנתו הראשונה בהצלחה נעה בין 15 ל-50 אחוז בלבד. במינים רבים של יונקים, וכך גם בקרב חזירי הבר, הנקבות נוטות להישאר באזור שבהן הומלטו ולהצטרף לקבוצת הנקבות האימהות. בגיל שנה, הזכרים פורשים מהקבוצה שבה גדלו, ובהיעדר טריטוריה משלהם חוברים לזכרים צעירים אחרים ויוצרים קבוצות בנות שלוש-ארבעה פרטים, המשוטטות בין כמה טריטוריות. בבוא העת, יחליף אחד מהזכרים בקבוצות אלה את אחד הזכרים בעלי הטריטוריות.

אוכלי כול

חזירי הבר הם אוכלי כל (אומניבורים). באזורי יערות אלונים הם ידועים כאחד הגורמים המגבילים את התחדשות היער בשל חיבתם הידועה לבלוטי האלון. בלוטים שנופלים לתוך גל אבנים, סיכוייהם לגדול לעצים גדולים הרבה יותר בהשוואה לבלוטים שנפלו ונבטו בקרקע חשופה, שם הם בגדר "חטיף" קל לחזירים.

חזיר בר. מקולי היונקים בישראל

בעונות הסתיו היבשות אפשר להבחין בשטחים נרחבים שעברו תיחוח וקילטור לכאורה; למעשה אלה הם עדויות למעבר של חזירי בר במקום בחיפושם אחר שורשים ופקעות למאכל. גם המכרסמים המתגוררים במחילות תת-קרקעיות הם חלק מהתפריט של חזירי הבר. בתקופת האביב החזירים יודעים לנצל את הצמחייה העשבונית כמקור מזון. בתקופה זו של השנה צמחים אלה עשירים בחלבון, שהחזירים כה זקוקים לו לגדילה. מכיוון שהחזירים אינם מעלים גירה, הם לועסים וטוחנים את הצמחים וממצים את החלבונים הנמצאים ברקמות הצימוח הרכות. כך אפשר לראות לעוסיות פזורות בשטח, שהן למעשה שאריות הצומח שהחזירים פלטו לאחר שסיימו לאכול. עם זאת, החזירים אוהבים לגוון את התפריט שלהם בבשר ובפרוקי רגליים, כאשר הם נמצאים קיימות עדויות לטריפות טלאים על ידי חזירים בגולן, ופעמים רבות הם נצפים מתגודדים סביב פגרי חיות אחרות וניזונים מהם. קיימת סברה ולפיה חזירי בר צדים גם גורי זאבים, אך העדויות לכך אינן ברורות. באזורים חקלאיים ועירוניים יאכלו חזירי הבר שאריות מזון שהושארו על ידי האדם, ינברו בערמות זבל עופות ויאכלו פסולת עופות שהחקלאים משאירים מדי פעם בקרבת הלולים. האויבים הטבעיים היחידים של חזירי הבר בארץ הם הזאבים, שטורפים את גורי החזירים. אויבים נוספים של החזירים הם עובדי חקלאות המגיעים מתאילנד, שלוכדים חזירים וחיות בר אחרות לצורכי מאכל, וציידים לא חוקיים העלולים לפגוע בתת אוכלוסיות רגישות. פקחי רשות הטבע והגנים עושים כל שביכולתם כדי לאתר את העבריינים ולהעניש אותם כחוק בקנס כספי או אף בגירוש מהארץ.

גדלים ומתפשטים

דיווחים ראשונים הנוגעים לתפוצת חזירי הבר בישראל אפשר למצוא בתיעודי משלחת מחקר שביקרו באזור במהלך המאה ה-19. הכומר הבריטי הנרי בייקר טריסטראם, שסייר באזור בשנים 1863-1864, דיווח על נוכחותם בצפון הארץ. סביב שנת 1884 סיירה בסיני ובדרום הארץ משלחת מחקר נוספת, שאחד מחבריה, הבוטנאי הבריטי הנרי הארט, דיווח על הימצאות חזירי בר בדרום ים המלח ובאזור באר שבע. בתיאוריו הארט מציין את תאונותם של החזירים לבצלי החצבים. אנו

לעוסיות - שאריות המזון שהחזירים פולטים בסיום הארוחה

התפשטות אוכלוסיית חזירי הבר וגדילתה נובעות ככל הנראה משילוב בין כמה גורמים: ראשית, מצאי המזון עלה במידה ניכרת בשנים האחרונות. שנית, למעט זאבים, לא קיימת בארץ אוכלוסייה משמעותית של טורפי על שעולה לסכן את אוכלוסיית החזירים

ממשיכים למצוא דיווחים מתחילת המאה ה־20 על נוכחות חזירי בר סביב יפו, פתח תקווה ונחל קנה ובעוד מקומות במרכז הארץ. עם זאת, פרופ' שמעון בודנהיימר, מראשוני הזואולוגים העבריים, טוען בפרסומיו משנות ה־50 של המאה הקודמת כי חזירי הבר נעדרים ממישור החוף וכי למעשה תפוצתם מוגבלת לאזור הגליל העליון ולדרום ים המלח. באנציקלופדיית החי והצומח של ארץ ישראל, שיצאה לאור ב־1988, מועלית ההשערה שתפוצת החזירים צומצמה במידה ניכרת בתקופת המנדט הבריטי עקב ציד אינטנסיבי. ואולם, בשנים האחרונות מתרבים הדיווחים על נוכחות חזירי בר באזורים רבים ברחבי הארץ. כיום ידוע על נוכחות חזירים מהחרמון שבצפון ועד לאזורים החקלאיים של נחל הבשור והשקמה שבדרום. את החזירים אפשר לראות בשמורות טבע, בשטחים פתוחים, בשטחים חקלאיים וגם בסביבות הערים ובתוכן. התפשטות אוכלוסיית חזירי הבר וגדילתה נובעות ככל הנראה משילוב בין כמה גורמים: ראשית, מצאי המזון עלה במידה ניכרת בשנים האחרונות עקב ריבוי שאריות פסולת ומזון כתוצאה מפעילות האדם. שנית, למעט הזאבים, שאוכלוסייתם מצומצמת יחסית, לא קיימת בארץ אוכלוסייה משמעותית של טורפי על שעולה לסכן את אוכלוסיית החזירים. שלישית,

חזירים בחיפה

בשנים האחרונות חלה עלייה ניכרת בתצפיות ובדיווחים על חזירי בר באזורים הבנויים והעירוניים בארץ. בדומה לאזורים החקלאיים, האזורים המגוונים בשטחים העירוניים מספקים מים בכל ימות השנה, וקרקע הגינות עשירה בשלשולים ובפרוקי רגליים אחרים המושכים אליהם את חזירי הבר. פחי הזבל הנמצאים בקרבה לכל בית לא נבנו בהכרח כדי לעמוד בפני חזיר במשקל 150 קילו שמנסה להפכם בלהיטות של ילד השואף להיכנס לחנות ממתקים. המפגש הזה בין חזירי הבר לאדם בולט במיוחד בעיר חיפה. חובבי הטבע בעיר שמחים להיפגש עם החזירים או לצפות בהם, אך תושבים רבים אחרים חוששים מנוכחותם ומפגיעה אפשרית. על פי דיווחי התצפיות, המבוססים על שיחות הטלפון שבוצעו למוקד 106 של עיריית חיפה, עולה כי משנת 2010 ועד 2014 (שטרם הסתיימה) מסתמנת עלייה במספר הדיווחים מדי שנה. בשנת 2011 נרשמו במוקד 1,416 פניות, בהשוואה ל־2013 לדוגמה, שבה התקבלו 2,150 פניות. למגמה זו שני הסברים אפשריים: או שאוכלוסיית החזירים במרחב העיר חיפה גדלה ועל כן הם נצפים יותר או שהמודעות של אזרחי העיר באשר לתופעה ונכונותם למסור דיווחים לרשויות הולכות וגדלות. עיון במיקומי נקודות התצפית מצביע על כך שהחזירים נכנסים עמוק יותר לתוך המרחב העירוני עם השנים. החזירים שוהים במהלך היום בוואדיות ובשטחים הפתוחים האחרים בחיפה, ובמשך הלילה הם יוצאים לשחר מזון באזורים הבנויים. סביר להניח שההסבר לתופעה נובע הן מעלייה באוכלוסיות החזירים והן מהעובדה שהם אינם חוששים מנוכחות בני אדם.

במהלך השנים האחרונות חלו שינויים ניכרים בשימושי הקרקע בארץ, שכלל הנראה מיטיבים עם אוכלוסיות החזירים; גידולי הפירות החקלאיים, דוגמת המנגו, הזנים הנשירים והגפן, מספקים מקור מזון חשוב לחזירים. יתרה מכך, הם מבשילים במהלך הקיץ ולקראת סופו, ולמעשה משמשים מקור מזון חשוב בתקופה הקשה יותר של השנה לחזירים - סוף הקיץ ותחילת הסתיו - שבמהלכה מקורות המזון במערכות הטבעיות נעשים זמינים פחות ופחות ושרידות הפרטים היא הנמוכה ביותר. הנגזרת החקלאית של גידולים אלה, שבאה לידי ביטוי בפירות שנותרו עדיין על העצים או נשרו והקיבו על

משפחת חזירי בר באגמון החולה

מוגן אבל לא חסין

חזיר הבר הוא חיית בר מוגנת על פי החוק והפגיעה בו אסורה. עם זאת, בעונות הפרי והקטיפה השונות הוא עלול לגרום לפגיעה רבה בגידולים החקלאיים, ובתקופות אלה מתרבים הדיווחים על הנזקים הפיזיים והכלכליים שנגרמים לחקלאים. על אף היות החזיר חיה מוגנת, בעת פגיעה קשה בגידולים, מעניקים פקחי רשות הטבע והגנים היתרי ציד מיוחדים לציידים מורשים - המוגבלים בזמן, בשיטת הציד ובאזור הציד. דיווחי הציידים על שללם מועברים לחטיבת המדע של הרשות לצורך ניטור ומעקב.

של מיני חיות בר שהתאימו עצמם לנוכחות האדם ולעלייה באוכלוסייתו. בין מינים אלה אפשר למנות את העורבים ואת התנים, שבמקרים מסוימים נחשבים למטרד, ומצד שני את הצופיות והעורבנים מרהיבי העין. מגוון חיות הבר בישראל ימשיך להשתנות עקב שינויים אקלימיים ושינויים בשימושי הקרקע בעקבות פעילות האדם. במקרא נאמר שבאחרית הימים יגור זאב עם כבש. ואולי נכון גם יהיה לומר שבאחרית הימים (ובתקווה שאף לפני כן) יגור האדם עם החזיר או האדם עם הטבע - בתקווה שנדע להכיל את הטבע כאשר הוא מתקרב לביתנו ולמצוא את הפתרונות שיפחיתו את הקונפליקטים בין האדם לסביבתו.

ד"ר דן מלקינסון - החוג לגיאוגרפיה ולימודי סביבה והמכון לחקר הגולן, אוניברסיטת חיפה; פרץ גלעדי - פקח מרחב גולן, רשות הטבע והגנים. תודות לחווה גולדשטיין, ביולוגית מרחב גולן, לעמוס סבח, ביולוג מחוז יו"ש, לד"ר אסף צוער, ביולוג מחוז דרום, רשות הטבע והגנים; ולד"ר יאיר וייס, סגן מנהל השירותים הווטרינריים בחיפה

הקרקע, וכן מערכות ההשקיה שהופכות את המים לזמינים, מאפשרות לחזירים לשרוד טוב יותר עונות אלו. עמוס סבח, ביולוג מחוז יו"ש ברשות הטבע והגנים, מדווח על חזירי בר באזור המדבר בשומרון ובמקומות שבהם לא נצפו חזירים במשך שנים ארוכות, אם בכלל. הסברה היא כי תפוצת החזירים התרחבה עקב חדירת החקלאות לאזורים המדבריים שבמורדות המזרחיים של השומרון והעלייה הנלווית בזמינות המזון. אפשר לומר שחזירי הבר מייצגים קבוצה